

ARNE NOVÁK
Z O U F A L S T V Í
A V Í R A

A V E N T I N U M

ZOUFALSTVÍ A VÍRA

Před čtvrttisíciletím za dob nejtěžšího ponížení vytryskly z hlubin české národní duše dva tragické a úchvatné projevy. Poslední biskup Jednoty bratrské, Jan Amos Komenský, vidí, »jak jiní v říši národové sobě pokoj jednajíce, nás opustili a z téhož pokoje s celou vlastí vypustivše, v hrdle Antikristu věčnými časy zanechali.« V tomto dusivém stínu Vestfálského míru usedá a v plnosti přesvědčení, že duchovní věc česká jest zároveň věcí mravního řádu, posvěceného Bohem, píše svůj Kšaft, který na závěru vrcholí modlitbou za národ a nadějí v jeho budoucnost i sílu po přejití vichřic hněvu. A necelé čtvrtstoletí po tom, když hrozná následky české porážky a třicetileté vojny až do kořenů rozvrátily zemi a národ, stát a jazyk, mravnost a svědomí, vzývá zanícený katolický vlastenec, dějepisec Bohuslav Balbín, v Obráně jazyka slovanského, zvláště českého, po drásavých obrazech obecného úpadku ve vlasti Boha i patrony zemské, aby »nás opět postavili na místo, z něhož jsme padli nezaslouženě«, a nedoveda potlačiti konečné důvěry, volá k závěru k dědici české země: Nedej zahynouti nám ni budoucím!

Čím to, že se oba tito velcí mužové, náležející protilehlým táborům názorovým i politickým, ač jejich osobní srdce přetékaají hořkostí a smutkem a ač jejich individuální poznání poměrů se kloní spíše k pesimismu, povznášejí k světlému aktu víry a k statečné akci naděje, jakmile počnou uvažovati o budoucnosti svého národa a své země s národem nerozlučně spiaté? Proč, v úplné shodě s nimi, o stopadesát let později čeští buditelé od Dobrovského přes Jungmana k Palackému, kteří národní myšlenku sekularisovali a nasýtíli zdravým dechem lidovosti, i za nejtrpčích chvil osobního pokušení a citové úzkosti se vždy posléze soustředí k naději a důvěře, že národní celek se svým jazykem a duchem na zděděné půdě po předcích a uchováváje jejich dědictví se nejen udrží, ale i zvítězí? Tento dramatický konflikt pochybování a pesimismu osobního s důvěryplným optimismem, pokud jde o pospolitý celek, náleží k nejvznešenějším tajemstvím, spojeným s podstatou národa. Není jisté bez paradoxu, ale okřídluje srdce a, co ještě více znamená, také vůli. Jeho částečné pochopení odestřel Bůh těm, které určil, aby byli vůdci i svědomím svého národa, ať cestou do země zaslíbené, ať při povstání z otroctví egyptského, ať v časech hanby a otroctví.

Může býti, podle osobního života spor o tom, zda optimismus či pesimismus jest správnější a úspěšnější metodou. Krajiní důvěřivost onoho není méně nebezpečná než skličující lhostejnost tohoto, vedoucí na konec k potlačení veškeré vůle a k sebevražednému rozhodnutí neodpíratí zlu, jež má v životě převahu. Optimismus, hledající neúnavně nové cesty k vítězství po porážkách, bývá nespravedlivý k pesimistům, kteří stojí v stěhu před nástrahami špatnosti lidské. Státník, který nese odpovědnost za celek, ne-

má práva rozhodovati se jednoznačně pro tu neb onu metodu a bude hledati mezi nimi střední cestu. I když jeho veřejné úsilí směřuje k idealismu a k vítězství práva nad násilím, neuzavře svůj názor a jednání z něho plynoucí krutému poznatku, který vyjádřil básník slovy: »Klam, v národech že láska vše«. Jinak kyne jeho činnosti zklamání za zklamáním, porážka za porážkou, úskok nepřátel a zpronevěra ne-li přímo zrada spojenců — jest nám třeba pokračovati v soustavném dešifrování oněch hrozných ran, které nám přítomnost vpálila právě v posledních dnech do kůže a do masa?

Ale tam, kde odpovědný a vůdčí duch uvažuje o národu jako celku, kde se táže na cesty jeho budoucnosti, kde hledá prostředky jeho dalšího života a rozvoje, tam není a nemůže býti místa pro pesimismus. Jeť národ, skládající se stejně z nenarozených jako z mrtvých a živoucích, souhrnem neomezených možností pro budoucnost. Všechny utrpěné porážky v něm jsou podmínkami, sliby a vzpruhami příštích vítězství; veškeré křivdy, zažité a neodčiněné se mění v pobídky, aby zítřky přinesly vyrovnání porušeného mravního řádu a světové rovnováhy. Proto národ sám sebe hodný nepřijme žádný ústrk bez protestu, zavazujícího, aby bezpráví bylo odčiněno; nesmíří se s územní ztrátou, aniž si uloží odhodlání získati uloupenou půdu zpět; na chvilkové pokoření odpoví především snahou dobrati se soustavnou prací a po případě i brannými prostředky oné moci, jaké požíval v dobách svého nejšťastnějšího rozkvětu. Národ se smí na čas přizpůsobit nepříznivým poměrům, které ho srazily, ale nesmí se s nimi trvale smířiti — nejen ve své zemi musí hledati podle rady básníkovy železo, ale i ve své krvi.

Nevyčerpatelné a nepostižitelné jsou skryté zdroje národní síly, které tryskají na neočekávaných místech nejprudčeji právě v dobách nejpovážlivějšího oslabení. Jsou periody, kdy se národ nejbezpečněji opírá o své historické právo, o posvátnost svých hranic, o dějinami zaručenou nedotknutelnost svého území, ale jsou jiné, kdy naopak spoléhá na přirozené právo svého uvědomělého a neústupného bytí, které s tím větší energií cítí odpovědnost, čím nepřítel postupněji »mate zemi« a vztahuje pěst na její dějinný útvar; pak se ukáží »mezemi vlasti nerozbornými, jichž se bojí tknouti potupa, mravy, řeč a myslí svorné«. Národ, nejen dějinnou kontinuitou, ale hlubokým morálním svazkem spjatý se svou zemí, jest právem hrd na její přírodní statky, na hory a lesy, doly a báně, drahé kovy a léčivá vřídla, které mu zaručují hmotné bohatství a technický rozvoj. Přes to nehyne, je-li jejich míra zmenšena, naopak snaží se na svém území lépe, důmyslněji využítí daných přírodních podmínek, vytěžit z nich více, objeviti na nových místech neznámé zdroje hospodářského podnikání. A v takových zkouškách své materiální síly nezapomíná především na tvořivou, obrodnou a osvobozující moc hodnot duševních, které namnoze skládají nejvlastnější národní dějiny: na náboženský vzlet, na filosofickou hloubku, na nevyčerpatelnou badavost vědeckou, na stále mladistvý elán umělecké tvorby. Kdo ví, zda právě z těchto oblastí nevyroste velikost národního celku, politicky pokořeného, hospodářsky zeslabeného, vojensky bezmocného?

Zdává se, že civilisační rozkvět národa závisí na stejnoměrné účasti všech jeho třídních a stavovských složek, a přece jak často postavil se v popředí všeho dění, nesa záchranu, jeden stav, mnohdy ten, s nímž

počítáno nejméně; české probuzení národně státní myšlenky, na něž u nás po dokonané katastrofě bělohorské nestačila vládnoucí vrstva šlechtická, provedlo vzdělanstvo, jakmile načerpalo energii z venkovského lidu, dotud zneuznaného to jádra národního těla. Jaká složitost podmínek, na nichž závisí národní dějiny a národní bytí.' Kolikerý důvod k důvěře, že právě v pravou chvíli, nevypočitatelnou a neodhadnutelnou, nastoupí složka nejschopnější zachránit nebo obrodit národ. Nábožensky mravní důvěra v Prozřetelnost, jež »řídí člověčenstva dráhy, moc dává národům, jim nese zmar,« nevyčerpává se spoléháním na její přispění »až hrozná bouře rozhodnutí třesne«. Jde dále: obrací se k Bohu v důvěře, že v nejtěžší chvíli oslabení vzbudí v národě sílu na místě nenadálém.

Ale starých bitev Bůh žije jen potud, pokud národ nepřestal v sebe věřit, pokud nepřijal svůj krutý osud nikoli s resignací, ale s protestem, pokud se nevzdal ochromujícímu pesimismu, tupému zoufalství, bezmocné ztrnulosti před osudem. Jsou životní situace, za nichž si jednotlivec vykupuje tragické právo na sebevraždu. Národ však toho práva nemá nikdy.

Stále naléhavě mluví k němu země výčitkami básníkovými: »Kterak jsi zapomněl dědičný na díl? — Kterak jsi váhal a kterak jsi zradil? — Jak možno kletý čin provéstí vědomky? — Sebe jsi zradit moh'. Ale své potomky? — Dokavad dýchal jsi, proč ses vzdal?«

Prožíváme všichni týdny pašijové a cítíme, že to nebudou jenom týdny, nýbrž měsíce a léta. »Na naší Kalvarii, v chorém kříže stínu, hle matka Vlast — syn Národ v jejím klínu.« Zatmělo se nám všem v zracích i v srdci; zazdalo se nám, že se opona chrá-

mová roztrhla v půli; očekávali jsme, že se otevrou hroby, aby velcí mrtví vstali a přišli se s výčitkou přesvědčit o našem pokoření.

Směli bychom zoufati, kdyby šlo o ránu individuální. Nikdo by nám nesměl zazlívati nejčernější pesimismus, kdyby jen naše přítomné pokolení bylo v sázce.

Ale nevinný pohled dětí, záhadný úsměv pokolení nenarozených, mravní imperativ služby pro budoucnost se všemi jejími nevyčerpatelnými možnostmi zavazují nás, abychom si zachránili pravou křesťanskou naději Velkého pátku:

Třetího dne vstanem.

4. X. 1938.

ZTRACENÉ KRAJE

Zdrcující a pokořující zprávy svatováclavského týdne dopadaly ledovým a prudkým krupobitím na naše hlavy a na naše srdce. Opuštění od dosavadních spojenců a přátel, byli jsme přinuceni vydati tvrze a složit zbraně vojska, které mělo čestnou odvahu a nezadržitelnou chuť brániti vlast a stát, a o jehož bojových schopnostech nebylo lze pochybovati. Zachraňujíc mír, v jehož trvalost skoro nikdo nevěřil a posud nevěří, konejšíc vlastní strach před světovou řeží, která by jistě — nezastírejme si toho! — právě náš národ byla postihla nejkrutěji, vydala Evropa s lehkou myslí Československou republiku na milost a nemilost nepříteli a udělila mu úplnou volnost, aby nám diktoval své podmínky, aniž připustil zástupce našeho státu k jednání; museli jsme jeho diktát přijmouti mlčky a nehybně; naši státníci, sami vinní katastrofou, se postarali o to, aby se to stalo trpně a bez protestu. Nebyli jsme ještě mrtvolou a již se dostavili krkavci. Poláci se přihlásili co nejrychleji o kus našeho Slezska, málem již poslední, Maďaři s požadavky ještě rozsáhlejšími, a »radostná« akce Slovenska o úplnou autonomii, podniknutá v době našeho nej-

hlubšího smutku, mohla se jenom nejpošetilejším optimistům jeviti jinak, než rána dýkou ze zadu. Ale i tu jsme přijali bez protestu a se samozřejmostí. V celých svých dějinách neprojevil český národ podobnou schopnost pro úplnou kapitulaci.

Domnívali jsme se, že nemožno prožiti větší bolest, než jaká nám procházela srdcem v osudném září 1938 sedmerým mečem: »O, vy všichni, kteří kolem jdete cestou, pohleďte a vizte, je-li bolest jako bolest má!« Ale musili jsme učiniti zkušenost, že bylo ještě možno ji stupňovati tím, že se *zkonkretisovala*. V prvních dnech říjnových docházely, rána za ranou, zvěsti o obsazování našich krajů německým a polským vojskem. Rafinovaností zlomyslného vítěze se nám, den ode dne ohlašovalo, jak se zabíralo pásmo za pásmem, jak zněl krutý termín metodicky postupujícího a přímo s vědeckým sadismem pracujícího nepřítele, který si svůj největší trumf ponechal pro osudné *páté pásmo*, zařezávající se na všech stranách bezohledně do krajů úplně českých. Abychom si uvědomili dosah osudu své vlasti, nestačilo se však podívati jen na národopisnou mapu a na palčivý výsměch, jakým její skutečnosti zahrnovaly pokrytecky opakované a mocenskou praxí cynicky zkarikované heslo národního sebeurčení. Bylo třeba všimnouti si také toho, jak nezůstal neobsazen jediný význačný vrchol v oblasti krajů poněmčených; jak důmyslně byly do okupovaného území zakresleny elektrárny, zbrojírny, vodovody, sloužící českým městům; jak nebylo zapomenuto na místa, která mají pro nás Čechy pretium affectionis, vedle železničních uzlů, důležitých továren, nerostných nalezišť. Pod záminkou národní spravedlnosti a jazykového určení byly všude uspokojeny, a to všude maximalisticky, dávné požadavky místních

germanisátorů, kteří si mohli naplno vyrovnati starý účet s českými odpůrci, a nikoli starší neb novější statistika, nýbrž Brennův meč, byť ani neomočený v krvi, ale zato v žluči a jedu, rozhodl na váze ve smyslu starověkého: vae victis!

Vytýčení pátého pásma, které patrně v nejednom případě bylo zajištěno jako předmět politického smlouvání a hospodářských kompensací, mělo tragický výsledek, že jsme se jali stupňovitě rozeznávat mezi kraji nám odňatými a méně litovati oněch, které jsou jenom územní ztrátou, než oněch, v nichž s půdou starého českého státu pozbýváme zároveň českých duší. Byli jsme po mnoho generací, skoro od národního obrození vychovávaní — a jest to vlastně v poslední instanci důsledek herderovsko-romantické koncepce německé! — abychom národ nadřadili vlasti a abychom obětovali pro jazykové příslušenství bratří s lehkým srdcem dědictví praotců; právě proto se u nás tolik znevažoval boj státoprávní. Spojení obou stanovisek jest beze sporu ideálním požadavkem, jedině důstojným Čecha opravdu hrdého: »Země otců nevydáš, ani bratra pokorného!« Ale ani v nás samých není dosti síly, abychom jednou rukou dovedli ubrániti národ a druhou zabrániti ztenčení vlasti; ani v přítomné, fanaticky znacionalisované Evropě nenacházíme pro to dosti podmínek. Snad zmenšený národní stát, k němuž jsme byli v Mnichově odsouzeni, jest pro nás vhodnou životní formou, abychom se připravovali v budoucnosti pro vybudování a obnovu vlasti původní.

Nevěřme, že ta byla jenom historickým omylem, a že ozbrojená ruka žoldnéřova jest schopna opravit hranice, které před stoletími načrtl prst boží, použiv za přirozené meze hřebenů hor a toků řek zde vyvě-

rajících; nic nám nebrání, abychom v paměti a svědomí nosili stále starou mapu naší vlasti, jak nám ji odkázali dědové a jak jednou pro vnuky nebo pravnuky ji obnoví konflagrace evropská, jejíž podmínky posud ani netušíme. Bylo by chybou, kdybychom příliš lehkou oželeli i německé kraje koruny svatováclavské jenom proto, že nás jímá tak bolestná starost o české končiny, dnes okupované cizinci. Nesmíme se v tupé resignaci a bez mužného protestu zříkati oněch, i když spravedlivý nárok na tyto jest přednější.

Někde v Praze na význačném místě měly by státi pro stálou vzpruhu svědomí dvě řady alegorických soch krajů nám odňatých; napřed ty, kde výlučně neb ve většině bydlí Čechové a za nimi sochy německých končin, spiatých s námi dějinnou tradicí. Pak by i naše generace směla doufati, že se ještě dočká toho, až by sochy českého Opavska, českého Kravařska, českého Břeclavska a Moravskokrumlovska se sochami českého Litomyšlska a Poličska, českého Jilemnicka, českého Podzvičíní mohly býti v radosti nad osvobozením jejich krajů odstraněny. Jinotajitelné postavy Karlovarska a Stříbrska, Litoměřicka a Žatecka, Krumlovska a Novohradska, Podkrkonoší a Orlických hor, Znojemska a Těšínska nastoupí na jejich místo. připomínající starobylý útvar českého státu, jehož podoba a rozloha nebyla ani náhodou, ani rozmarem dějin, tím méně nedopatřením, které z milosti historie musil v oportunní chvíli svého krajního rozpětí a naprosté chabosti svých sousedů vojensko-politický národní genius německý opravit. Křivda nepřestává býti křivdou, ale nabývá naděje na konečné ospravedlnění, dá-li jí placet ten, na němž byla spáchána; neoddělujme hradbami smířené lhostejnosti od sebe kraje ztracené, ale přece navratitelné. I své společné

minulosti i svědomí před předky jsme tím povinni. Jen před předky? »Sebe jsi zradit moh'. Ale své potomky?« táže se u básníka země, která nechce snést, aby bylo její roucho trháno.

Mohlo se zdátí přecitlivělou reakcí na osudnou chvíli, když jsme si při zprávách o německém záboru efektivně připomínali citový a náladový přízvuk územních ztrát, zpřítomňující si některá místa nad jiné drahá. Koho by nebolelo, že vstupní akordy naší Vltavy, zachycené a přetvořené symfonickou básní Smetanovou, nalézají ozvěnu v zemi cizí; že Máchovo jezero v Doksech omývá ve hrách dětinných říšsko-německé břehy; že nejtragičtějším způsobem, jakého se básnička nenadála, proměněn byl v tvrdou skutečnost výkřik Karoliny Světlé: »Je mi tě líto, starý Ještěde!« Za hranicem svého státu musíme hledati posvátné místo ve Stadicích, odkud zakladatel národní dynastie pospíšil na stolec knížecí; nenáleží nám již Bezděz, gotický vrch, posvěcený slávou i utrpením našeho gotického středověku; s gestem povýšené samozřejmosti nám byly odňaty Karlovy Vary, které především pro děti své země objevil a založil Otec vlasti. A nikdy se nesmíříme ani s tím, že jsme se musili pod úderem diktátu doprovázeného dupnutím okované boty usurpátorovy vzdáti hor a vod, ustavujících podobu naší vlasti: lysého krkonošského hřbetu a kadeřavého českého Středohoří, temných jezer na Šumavě a horských zdrojů všech našich řek, a že český básník jest dnes odháněn jak od Černého jezera, nad nímž Neruda dumal o hloubce národního hoře, tak od horské bystřiny Mumlavy, která k Dykovi promlouvala rytmicky o energii a statečnosti.

To není pouhá sentimentalita zvyku a vzpomínky, co nás poutá ke krajině malebným, historicky památ-

ným neb uměleckou tvorbou posvěceným místům, z nichž mnohá jsou praktické myslí leda důležitými strategickými body, nebo významnými posicemi hospodářského podnikání — nezapomínejme ani na tyto hmotné ztráty, ale nevyčerpávejme pouze jimi svůj bolestný vztah ke ztraceným krajům!

Znesnadňovali a zvolna znemožňovali jsme si sami pochopení oněch tajemných a věčných svazků, které váží národ s vlastí, obyvatelstvo s půdou, lid s územím jeho státu. Ještě za probuzení tušili nejlepší z vlastenců tuto jednotu, než zazněl rozhodný a namnoze osudný hlas Kollárův, rozléhající se z politicky bezradného Slovenska do starého státu českého: »Nepřipisuj svaté jméno vlasti kraji tomu, v kterém bydlíme!« Postupné opuštění historicko-státoprávního programu v politice a jeho stále vydatnější nahrazování koncepcí národně jazykovou bylo důsledkem nové orientace, která se od Palackého po Nerudu, od Havlíčka po Machara zdála samozřejmou. Přidržovali jsme se jí prakticky i v Československé republice, ač nám přechodně šťastná konstelace r. 1918 dovolila zachovati hranice, dané historií a státním právem; jest velkou dějinou vinou našich státníků, prosáklých přesvědčením přirozenoprávním, že se nepokusili účinněji získati německé krajany pro myšlenku státní, pro věrnost k vlasti, pro dějinnou pospolitost. Nepochybělo možností, a byly by se našly i prostředky, účinné ovšem, dokud se z německého zahraničí nerozvlnily soustavné snahy centrifugální, vykrystalisovavší pak v koncepci sudetského Německa! I ty jsme oficielně podceňovali jako všecko, co se neshodovalo se samolibým preludem našich oficielních humanistů a demokratů, ukolébaných do optimistických snů až dětinskou věrou v kolektivní bezpečnost

Evropy. Probuzeni z ní tvrdou mluvou nevítaných skutečností přišli s nabídkami, na něž bylo pozdě a pro něž neměli spojenecké opory na západě, posuzovaném rovněž skrze růžová skla mámení. Zbaveni — jak krutá to ironie — možnosti, aby se po demokraticku, jak bylo v jejich honosně vyhlášeném programu, zeptali národa po souhlase, zaplatili celými kraji za omyly své politiky a odevzdali vlastní stát do rukou potomstva daleko menší, než jej přijali ve chvíli národního štěstí jako dědictví praotců z rukou evropských a zámořských mandatářů ve Versailles.

Avšak má to býti stav konečný? Pro budoucí věky definitivní forma naší vlasti? Přijme naše české svědomí do svých samozřejmých představ a hodnot tuto okleštěnou podobu Čech, Moravy a Slezka bez krajů dnes ztracených? Pro opravdového a hrdého Čecha jest pro příští roky, desetiletí a snad i století jediný důstojný program: vnitřně síliti tak, abychom se při novém spravedlivějším uspořádání Evropy mohli jako právoplatní dědici přihlásiti *o své kraje dočasně ztracené* v osudném roce 1938.

1.—2. XI. 1938.

OHĚŇ PROMETHEŮV

Podle řecké báje, zaznamenané Hesiodem a zpracované v mohutných a skladných rysech tragickým geniem Aischylovým, opřel se Titan Prometheus jako přítel lidstva úmyslu rozhněvaného Dia, právě nastoleného na božský trůn, vyhladiti posavadní hrubé a zezvířetělé pokolení lidské. Prometheus, již podle jména Prozíravý, Přemysl, přinesl lidskému pokolení božský oheň, který odcizil bohu Hefaistovi, a jeho mocí uvedl mezi lidi vědy a umění, zušlechťující a povznášející člověka, stavitelství, hvězdářství, písmo, počtářství, stavbu lodí, architekturu, lékařství; takto se stal Prometheus Pyrforos, Ohněnosce, obnovitelem, dobrodincem a vychovatelem člověčenstva. Vlastní toto dějství neznáme z dramatického podání Aischylova, které obsahovala jeho prometheovská trilogie; jeť její první díl, Prometheus Pyrforos, ztracen. Ale ze střední, nám zachované části, Prometheus Desmótés, v níž Titan, z rozkazu Diova spoutaný Silou a Mocí (Kratos a Bia), trpí, přikován na skále Kavkazu, kde mu Diův orel klove játra, vždy znovu narůstající, poznáváme všechny předpoklady mythu. Velkolepý podnět Aischylův inspiroval pak celou řadu básníků; po

Voltaireovi a Montim jsou to zvláště Goethe a Herder, Byron a Shelley, Quinet a Sar Peladan, který se velkolepě pokusil o renkonstrukci Aischylovy trilogie.

Velký Prometheův monolog u Aischyly, kde spoutaný a přece nesmiřitelně odbojný a hrdě sebevědomý Titan s pyšnou výčitkou poukazuje na své zásluhy o lidstvo a o jeho osvětu, podnítil brněnského malíře Antonína Procházku, aby na průčelní stěně auditoria maxima právnické fakulty brněnské, v místnosti, která jest zároveň slavnostní aulou Masarykovy university, monumentální malbou zobrazil mythos o Prometheovi Ohněnoscí.

V rytmičtém řádu a v melodické kráse, v monumentálním slohu heroické idyly, na který nezůstalo bez vlivu Procházkovy studium italské renesance časné i vrcholné, ve smělé cyklické kompozici, vyvážené v jednotlivostech i celku, v zářivých barvách a mladistvých tvarech rýsuje se symbolický mythos o vítězné síle božského ducha nyní před zraky všech, kdož budou jako žáci a učitelé, jako hodnostáři a hosté vstupovati do slavnostní auly universitní. Alma mater Masarykiana má si před tímto dílem, které statečný mistr tvořil a dokonal se svou chotí v nejtěžších loňských měsících obav, nejistot a zkoušek, uvědomovati smysl a poslání prometheovského mythu o jiskře božího ohně, jejíž síla jest tvůrčí a strůjná, vynalezavá a kritická, životodárná a léčivá, a má zůstávati myšlenke té věrná. Tak se stane krbem, kde její čtyři fakulty jako panny vestálské mají udržovati posvátný oheň, aby mohl býti odevzdán generacím mladším a aby učitelům vysokého učení brněnského opravdu náležel čestný název nosičů pochodní.

Promethejský oheň, božská síla ducha, vítězství myšlenky — toť trojí označení jedné a téže základní

představy o principu, v němž se shodla kultura antic-
ká se svou pokračovatelkou, kulturou křesťanskou;
nad hájem Akademovým klene svou jasnou a volnou
oblohu Nús Basileus a v gotické katedrále vane, vlaje
a vládne Creator Spiritus. Vzdělanost naše, jež jest
neb alespoň má býti syntesou kultur obou, nesmí
opustiti tohoto principu, který se vtělil do koncepce
humanity v nejvyšším smyslu, lidskosti oduševnělé,
směřující stále k dokonalejším a úplnějším útvarům
lidství; i národnost pokládáme především za bránu,
kterou se vchází do okruhu pravé humanity, ale jež
pozbývá svého oprávnění, jakmile, snažíc se o dosa-
žení svých cílů, neuznává práva a zákona lidskosti.
V malé obměně platí o národnosti a o jejím ztělesně-
ní nacionalismu to, co sv. Augustin pověděl před sta-
letími o principu monarchistickém: Remota iustitia
quid sunt regna nisi magna latrocinia?

Říše ducha má býti nadřizena oblasti hmoty, kterou
ovládá, která však se obrací přímo proti lidstvu, není-
li vedena duchem a držena jím v otěžích; technická
válka přítomnosti, kdy se stroje, plyny a zbraně
vymkly z vlády lidské myšlenky, uvádí nám způso-
bem přímo apokalyptickým před oči hrůzy hmoty, kte-
rou opustil duch. Jest to další etapa prometheovského
mythu, kdy Moc a Síla odzbrojují, svazují a ke skále
bezmocnosti přikovávají Titana; ve věčném nepřátel-
ství setrvají po věky věků Duch a Násilí! Neklamejme
se o tom, že násilí diktátu jest jen jiná forma násilí
zbraní, a že zájmy třídní a nacionální domáhají se
státní autority hlavně jen proto, aby jí přiznaly s hned
pohotovou ochotou právo násilí ať nekrvavého, ať
krvavého; tak jest tomu nejen v státech totalitních,
které chtějí osobnost jednotlivcovu usměrniti v názo-
rech i v činech, ve smýšlení i rozhodování, v užívání

statků, jak hmotných, tak duševních. Usměrnění: sama podstata nesvobody ducha v naší krušné době, samo kulturní nebezpečí pro vzdělané národy našich dnů, lhostejno, projevuje-li se přímým a metodickým postupem autoritativního státu nebo hlučným a kategorickým nátlakem sauguinické ulice, usměrnění nesmějí ani university nikdy ustoupiti.

Jest jediná spolehlivá cesta proti usměrnění: výchova pro říši ducha, nejvyšší to cíl universit. Není posláním učebních let na vysoké škole pouhé hromadění vědomostí, jen nauková průprava pro praktický život, toliko poznání vědeckých metod, nebo last not least příprav ke zkouškám akademickým. Toť pouhé složky úkolu vyššího, výchovy a vývoje individuality. Ani jedna z možností, jak se stavěti ke kultuře a k životu, nemá býti při tom zanedbávána; teprve syntésou řešení estetického, sociálně mravního a kritického dospějeme k dokonalému zaokrouhlení a žádoucím ucelení toho, co podle básníkových slov jest nejvyšším štěstím pozemšťanů: lidské osobnosti. Vzdělanec s živým smyslem pro krásu, občan s pravým sociálním citěním, intelektuál se schopností a s odvahou kritického soudu nedá se usměrniti, nedá se znásilniti. Jen on odmítne s mužnou rozhodností i to, čím mu právě nyní hrozí národně politický teror, bolestně pocíťovaný zvláště u nás v mocném sousedství německém — všem, kdož ukládají o svobodu naší kulturní volby, musíme odpověděti, že rozhodování o naší duchovní orientaci zůstává a zůstane právem nezczizitelným.

Jest právě na vzdělancích, aby tu stáli obezřetně a neústupně na stráži ne pouze jako řadoví vojáci v úkonu služebním, nýbrž jako uvědomělé osobnosti vůdcovské. Mnozí z nich pocházejí z lidu, všichni by

měli býti vyzbrojeni sociálním vědomím a svědomím, každý z nich bez rozdílu měl by ochotně přispěti tam, kde třídy společensky a hmotně slabé strádají a volají po pomoci; hluboká slova evangelia, »zželelo se mně zástupu«, nepozbyla své platnosti. To však neznamená nikterak, že služebníci Ducha mají býti sluhy lidu a v jeho žoldu státi se výkonnými nástroji skupin, stran, tříd a stavů. Toto nevolnictví, v němž v našem věku, a stejně v státech autoritativních jako demokratických, upadla vlastní vinou inteligence, jest ona zrada vzdělanců, o které stejně přesvědčivě jako krásně mluví francouzský myslitel, označuje ji za hlavní příčinu soudobého rozvratu a porušení duchových hodnot ve společnosti. Přispívá k ní každý intelektuál, který, pohrdnuv úkolem vůdcovským, se spokojuje s údělem býti vedeným a jenž, obávaje se riska odpovědnosti, poklesá v trpnou bezvýznamnost, tak vítanou systémům totalitním.

V dobách přestavby státu a přebudování společnosti, jakou právě prožíváme, jest vedle dělných rukou třeba také myslivých hlav a horoucích srdcí, a na vzdělancích záleží, aby osnovali stavební plány, aby přemýšleli o nejvhodnějších cestách k jejich realizaci, aby převzali kontrolu, k níž ovšem budou míti právo teprve tehdy, budou-li sami mravní a bezúhonní — lid, pokud není zfanatisován, čeká na jejich vůdcovství a poddá se mu ochotněji než se snad zdá: pravá moc pochází nikoli z něho, nýbrž z Ducha.

15.—16. XII. 1938 a 18.—19. I. 1939.

JAROSLAV VRCHLICKÝ
JAKO BÁSNICKÝ A KRITICKÝ
VYKLADAČ LITERATURY

Radostný a nadšený úžas, s nímž před šedesáti léty přijímala česká veřejnost i kritika stálý básnický vzestup mladistvého mistra Jaroslava Vrchlického, autora *Ducha a světa*, *Symfonií a Mythů*, provází literárního historika, začte-li se do listovních dokumentů poetových z doby předtím, do jinošských a studentských projevů z první polovice let sedmdesátých. Ve výmluvných a obširných dopisech klatovského sextána, septimána a oktávána, posílaných strýci a bratru, podávajících dojmy z četby a soudy o knihách a spisovatelích, setkáváme se s neočekávaně hotovou osobností kritickou, jakých bylo v tehdejší českém písemnictví poskrovnu. Šíře rozhledu v světové literatuře, bystrost postřehu, odvaha a správnost literárního soudu překvapují u venkovského gymnasisty. Snaha orientovati se po celé starší i moderní tvorbě evropské jest spojena s úsilím vyzouti se z jednostranného poddanství německé literatuře; při pozdějším směru a vkusu Vrchlického až zaráží pronikavé porozumění románovému realismu, zvláště ruskému a anglickému; důkazem estetické vyspělosti odrodilého žáka Aloise Vojtěcha Šmilovského jest v dopise

oktavánově bratrovi důraz, s jakým ocenil Karolinu Světlou a v ní proti lidovému spisovateli Františku Pravdovi postavil tvůrčí básničku. Mladistvý Emil Frída, který nemohl ještě znáti cizí kritické metody a individuality, charakterisuje a kritisuje po svém a nepřiklání se ani k jedné z tehdejších obou významných kritických osobností domácích, ani k Janu Nerudovi s jeho postupem, podřízeným potřebě žurnalistické a národně výchovné a obranné tendenci, ani k Josefu Durdíkovi s jeho deduktivní metodou estetického formalismu. Víme, jak si Jaroslav Vrchlický později obou těchto mužů vážil a jak oceňoval význam jejich kritické činnosti; jest hodnější podivu, že se dovedl již jako začátečník ubrániti jejich vlivu.

Literárně kritických soudů v dopisech Vrchlického z doby universitní a hofmistrovské a hlavně z obou let italských pak přibývá a jeho rozhled po světové poesii se stále rozšiřuje, ale jeden rys se stává více rozhodujícím: vlivem soustavné četby i studia odborné literatury, ve stycích s Arnoštem Denisem, působením pobytu italského a snad i duševním zásahem milostné přítelkyně mladého poety, Žofie Podlipské, jeho zájem, vkus a posléze i básnický sloh se romanisují. Překladatel V. Huga, G. Leopardiho a Danta úplně zdomácňuje na duchovní půdě francouzské a italské, roste na vzorech, do nichž se vžívá a jež překládá, osvojuje si jejich rétorický, dialektický, barvitý, ale zároveň monumentalisující sloh a láme tím dosavadní českou tradici básnickou. A protože se v této době mladistvé geniality stává representační osobností českého básnictví, strhuje básnický vývoj svého národa za sebou. Šalda nazval v Duši a díle a jistě nikoli neprávem tento krok Vrchlického, a co za ním následovalo, největší posud revolucí v českém

kulturním světě, a my v přítomné době chápeme počin ten jako velký vítězný výboj našeho kulturního odněmčení, souběžného s obrannou politikou protiněmeckou. Máme snad za změněných poměrů politických odmítati a odsuzovati tento závažný a důležitý převrat zároveň duchovní i národní? Máme snad přisvědčiti těm, kdož tvrdíce, že Čechy náležely vždy do kulturní sféry německé, dekretují, že neměly práva z ní se vymaniti a jestliže se vymanily, že to bylo k jejich neprospěchu? Odpovídám krásnými slovy našeho ušlechtilého francouzského přítele, básníka Duhamela: Padla-li pro nás Maginotova linie, nesmíme dopustit, abychom ztratili linii Descartovu, linii Victora Huga, která pro nás, jako pro celou Evropu, znamená úsilí o skutečnou klasičnost, to jest o míru a rovnováhu, o kritický a jasný smysl pro řád a jednotu v díle myšlenkovém i uměleckém. A dodávám se vším důrazem: svobodu naší kulturní volby nesmí nám nikdo brát, rozhodování naší duchovní orientace je právo nezcizitelné.

Na této frontě bojoval již v polovici sedmdesátých let Jaroslav Vrchlický, nejen jako básník a překladatel, nýbrž také jako literárně historický a kritický vykladač poesie převzal tu mimoděk úkol vypadlý z umdlených rukou našeho prvního srovnávacího badatele literárního V. B. Nebeského. I obě hlavní překladatelská díla mladého tlumočníka francouzského básnictví, Básní Viktora Huga a Poesie francouzské nové doby, i důležité přebásnění italského klasika pesimismu, G. Leopardiho jsou doprovázena úvody nebo doslovy a poznámkami dobře informovaného tlumočníka; o Leopardim vydává nedlouho potom J. Vrchlický svou první literárně historickou studii knižní. V těchto pracích, zařazených do proslulé kni-

hovny Poesie světové, pokračuje Vrchlický vědomě v díle redaktora sbírky, Jana Nerudy, o kterém pak vyznal s jímavou vděčností, že kdysi první boural čínskou zeď našeho života literárního. Jenom Dantovi, na jehož Božskou komedii se tehdy soustředilo Vrchlického hlavní úsilí překladatelské, nevěnoval Vrchlický literární stať, ač právě v dantovské literatuře, tak rozsáhlé, vyznal se zcela odborně; jistě tu rozhodlo to, co jest od začátku do konce příznačné pro kritickou vykladačskou činnost jeho: vyhýbala se tomu, co jeho vlastní povaze bylo v podstatě cizí: poměr jeho k Dantovi, ač přeložil a v překladech opětovně přepracoval všechna básnická díla, ač ho motivicky nescíselněkrát uvedl do své poesie, ač se ho pokusil nejednou charakterisovati znělkovou podobiznou, ač se od něho vydatně učil formálně, zůstává mu se svou středověkostí a svým křesťanským spiritualismem zjevem vzdáleným. A vlastně nepronikl také hloubk k Leopardimu, o němž napsal zmíněnou knížečku: evoluční optimista nemohl plně rozuměti metafysickému pesimistovi a klasická plastičnost šlechtice reanatského nevyhovovala romanticky barvitému a pohyblivému kolorismu českého demokrata.

Zato se nelze dosti vynadiviti studii, kterou jednadvacetiletý student doprovodil roku 1874 svůj průkopnický překlad básní Viktora Huga; pro hluboké pochopení Hugova zjevu jí vzdává chválu i Šalda, stejně zapřísáhlý odpůrce Hugův jako Vrchlického: zde Vrchlický neproniká jen k sociálnímu entuziasmu a k oslavě humanity jako k jádru osobnosti básníka, který měl v mladistvých a mužných letech naň sama vliv nejmocnější, ale zamýšlí se kriticky i nad Hugovými nedostatky. On sám sice, a nejvíce v cyklické řadě statí v studiích a podobiznách, chápal poz-

ději Huga šíře a hloub, nikoli však kritičtěji, ale ani Neruda v nekrologu Hugově r. 1885 nedovedl se svými jednapadesáti léty charakterisovati Huga světleji než učinil jednadvacetiletý Vrchlický. A podobné jsou všechny glosy a poznámky, jimiž doplnil pak svou velkou anthologii Poesie francouzské nové doby, sahající od Chéniera a Banvilla dále až ke Coppéovi a Cat. Mendésovi, tedy od francouzského preromantismu až po školu Parnassu.

Od té doby již neustávají Vrchlického studie o francouzských básnících, až r. 1887 houstnou v celou knížku Básnické profily francouzské, zařazenou s věnováním Nerudovi do Kabinetní knihovny. Dovoľte mně, abych vzpomněl tohoto drobného svazečku se zvláštní osobní vděčností za nezapomenutelné chvíle, které nad ním třináctiletý a čtrnáctiletý hoch prožil. Neznal jsem ještě tehdy francouzsky, ale jaké světy poesie se otvíraly před mýma očima, kolik drahých jmen mně od té doby utkvělo v mysli, jak jsem se podívoval daru názorné charakteristiky a essayistické virtuosity. Musím dnes po letech říci, že málokterá kniha pomáhala určovatí mé budoucí životní povolání jako tyto drobné studie a mistrovské podobizny. Na rozdíl od Anthologie z r. 1887 sleduje tu Vrchlický vývojovou dráhu francouzské lyriky mnohem dále — a vedle básníků symbolistů, Verlaina a Mallarméa, v nichž přes některé výhrady stejně jako v Baudelairovi správně odhadl velké budoucí inspirátory, oceňuje některé novotáře, o jejichž skutečném významu se mýlil, Richepina a Rollinata; pro básníka reflexe, jakým byl hlavně v osmdesátých letech, jest příznačno, jak vysoko cení myšlenkové poety, paní Ackermannovou, Cazalise neb Sullyho Prudhomme, a pozornost, jakou věnuje autorům, stojícím na rozhraní

lyriky a kritiky, poesie a filosofie, Bourgetovi neb Anatolu Franceovi, prozrazuje mnoho z jeho vlastního duchovního ústrojí.

Všude kreslí Vrchlický jen osamocené podobizny, nezapínaje osobností do dějinného řetězce vývojového a nedbaje naprosto ani o filiaci ideí, literárních tvarů, motivů a směrů, takže se jeho výhradní pozornost upíná k básnické individualitě; jeho jedinečným darem, podmíněným širokou vnímavostí, bylo, že vedle sebe a za sebou dovedl chápati a vykládati osobnosti co nejrozličnější: byl proto viněn z kritického eklekticismu, ano z těkavého diletantismu. Ráz poesie jednotlivých básníků vykládá často z osudů životních; velký zájem věnuje slovesné formě, jejímž sám jest jemným znalcem; celkem však vypráví o svých subjektivních dojmech z básnických knih, snaže se místy pronášeti soudy, plynoucí z jakéhosi estetického dogmatismu, kolísajícího mezi klasičností a romantikou a odvráceného odmítavě od realismu. Nepřekonal tedy úplně kritiky esteticko-dogmatické, u nás výrazně zastoupené Durdíkem, a jakožto žák literárních kritiků francouzských utkvěl na rozcestí: přijal ledacos od kritiky životopisné, jejímuž mistru, Sainte Beuveovi, se upřímně podívoval, ale nezůstal nedotčen ani kritickým impresionismem A. France a Jul. Lemaitra, o nichž mluvil s nadšením. Naproti tomu tak zvaná kritika vědecká rázu sociologického, založená Tainem, k jehož upřímným ctitelům Vrchlický náležel, ležela úplně stranou jeho povahy: jenom vyjímečně pracoval metodou genetického literárního dějepisu a to celkem primitivní. To platí nejen o Básnických profilech francouzských, ale i o obou svazcích Studií a podobizen, do jejichž druhého svazku zařadil památnou sebeobrannou stať Diletantismus

v nové literatuře, i o Devíti kapitolách o novějším románě francouzském, kde od Stendhala přes naturalisty postoupil až k Franceově románové archeologii, exotismu Pierra Lotiho a k Rodově i Bourgetově etické duševědě, řídě se zásadou: »Četl jsem všecko, o čem zde mluvím, málokde se opírám o posudek cizí. Píšu jen o tom, s čím mohu sympatisovati. Co je mi cizí, čemu nerozumím a tudíž si o tom úsudku nedovoluji, klidně pomímám.« Leckde, na příklad v knize spíše feuilletonistické než essayistické O knihách a lidech, zvrhá se metoda životopisná spíše již v postup anekdotický.

Avšak daleko nejkrásnější z literárních statí Vrchlického jsou ty, kde o básníku mluví básník, kde se místo metody a systému vciňuje umělecký duch mocí intuice a vnitřního spříznění do duše sourodé, která se v posvěcené a úrodné chvíli dotkla jeho ukrytých strun — dovolte, abych řekl, že tyto básnické charakteristiky jsou váženy z knižního prožitku, který není slabší než prožitek reální, a že zde čtenářská inspirace pracuje obdobnými prostředky jako inspirace básnická. Pak se stává nejednou, že Vrchlický mezi literární statí vkládá veršovanou podobiznu básnicou, nejčastěji ve formě sonetu, vypracovanou s podivuhodným uměním zkratky, koncisní metafory, lyrické analogie. V celou malou galerii portrétů básníků ze všech literatur evropských, antických, středověkých i moderních narostly takové znělky, zahájené cyklem Masek a profilů, v Dojmech a rozmarech a pokračují v Sonetech samotáře, Nových sonetech samotáře i Posledních sonetech samotáře. Vžívaje se láskyplně a oddaně, se sympatií a bez úmyslu kritiso-
vati do osobnosti a tvorby básníkovy a nacházeje zpravidla s jemným smyslem vnitřní souvislost mezi

životem a dílem umělcovým, charakterisuje buď *popi-
sem* neb *symbolem* a dopíná se skutečného mistrov-
ství tam, kde po stopách Gautierových i Baudelaireo-
vých vyčerpává básnický zjev metaforou a obraznou
parafrází. Místo výčtu znaků reálních z básnických
děl a osudů nastoluje tu výčet znaků ilusivních a fik-
tivních a básní v obrazném světě svého mistra. To ne-
platí pouze o znělkových Maskách a profilech v kni-
hách Vrchlického sonetů, ale i o jeho jiných, namno-
ze příležitostných charakteristikách básníků domácích
i cizích jež Vrchlický nejen pronikavě znal, ale také
osudově prožil. Je to nádherně rozkvetlá a zlatým
ovocem obsypaná větev jeho učené poesie, která ne-
má v světové literatuře mnoho analogií. Jsem oprav-
du na rozpacích, neměl-li bych Vrchlického jako bás-
nického vykladače literatury postavit nad vykladače
kritického. Ale není mezi nimi rozporu: jeden podpo-
roval druhého, jeden bez druhého jest nemyslitelný.

Počátkem let devadesátých obrací se kritický zá-
jem Jaroslava Vrchlického od soustavné propagace
literatur románských k básnictví domácímu, zvláště
staršímu, jak ukazují dva svazky Studií a podobizen,
kam mimo stati časopisecké a doprovody vlastních
prací překladatelských přešly také již ukázky akade-
mické činnosti profesora srovnávací literatury evrop-
ské na Karlově universitě, Vrchlický reaguje v těchto
článcích jak na kritický směr mladší školy se Schau-
erem a Šaldou v čele, tak na literárně historický po-
stup pozitivistických dějepisců písemnictví Masary-
kovského školení za vůdcovství Jaroslava Vlčka.
Kritika let devadesátých zabývala se výhradně pro-
dukcí současnou, přehodnocující esteticky a zaned-
bávala starší tradici slovesnou, kdežto literární děje-
pisci studovali právě tuto tradici, hlavně obrozenec-

kou, ale výhradně s hlediska ideového a v genetické souvislosti s evropským, zvláště německým vývojem. Vrchlický kladl důraz na tradici, avšak osvětloval a hodnotil ji především esteticky, nezapomínaje ani na stránku formální a snaže se osobitost básnických zjevů postavit proti jejich souvislosti a závislosti na vývoji ostatním. Tím jsou jeho studie o Kollárovi a Šafaříku básníkovi, o Čelakovském a Erbenově Kytici, o Nebeském a o Nerudovi nejen dobově památné, ale trvale cenné, a třebaže některým z nich, na příklad o Kollárovi a Svatopluku Čechovi psychologicky a esteticky nedala budoucnost úplně za pravdu, předešly jiné naopak další vývoj. Vrchlického hodnocení básnického významu Nerudova od podivuhodně správného srovnání s Někrasovem i kritické rezervy k přeceňovaným Písním kosmickým zachovává si po všech změnách vkusu a názoru svou platnost. Od Vrchlického rozboru formy Kollárovy a Erbenovy vede přímá cesta k Fischerově psychologii básnického tvaru, pro niž autor razil šťastný výraz Duše a slovo, a v úvodních odstavcích o Kollárově díle básnickém jest in nuce napověděno pojetí obrozeného klasicismu, k jakému se došlo v českém literárním dějepise o čtyřicet let později. Jsem hrd, že mně bylo přáno navázati přímo na podnět velkého znalce světového básnictví a vřaditi mezi osvícenství a romantiku periodisačně období klasicistické.

Soustavný literární učenec, který se v těchto státech ujímá vždy rozhodněji slova, nepohybuje se však s toužou jistotou jako intuitivní vykladač a básnický proživatel slovesného umění, a proto poslední dva svazky Vrchlického rozprav literárních s monografickými články o Parinim, Vignym a Carduccim, které nedlouho po své padesátce věnoval mistr čes-

kého básnictví mistru českého jazykozpytu, Janu Gebauerovi, nemohou se svěřostí měřiti s publikacemi předchozími. Občas ovšem šlehne plamen skutečné geniality v kritických neb historických projevech jedinečného znalce, když mílovými kroky kráčí po vrcholech světového písemnictví, mluvě o jeho básnických představitelích ne jako epigon, nýbrž jako sourodý duch. Miloval-li jsem jako chlapec především Básnické profily francouzské, musím se jako muž vraceti stále znova k Vrchlického úvodu k Cervantesovu Donu Quijotovi, kde jedinečný znalec nejen slovesného umění, ale zároveň lidského srdce a osudu, promlouvá jako moc maje.

V dobách osobně nespravedlivého, třebaže vývojově nutného kritického boje proti Vrchlickému byly proneseny závažné výtky také proti jeho literárním studiím a podobiznám. Byl jim vyčítán nedostatek pevného stanoviska názorového a hodnotícího a jako eklekticismus a diletantismus odsuzováno to, o čem on řekl sám, že »jest těžko stavěti se dnes, kdy tolik dojmů a proudů cizích na nás odevšud dotírá, na cimbuří jediného dogmatu, jediné teorie.« Bylo namítáno dále, že Vrchlický ani v tomto eklekticismu není důsledný, nýbrž že svou chápavost a nepředsudnost občas zeslabuje dogmatickými stanovisky estetickými. V jeho studiích, a to i v nejvýznačnějších, pohřešován jak zřetel k ideové náplni děl, tak ke genetické a vývojové souvislosti. Dozajista tyto stati, namnoze improvizované a skoro nikde nespáté ve vyšší celky, nemluví ani o estetickém mysliteli, ani o duchu filosofickém, ani o historicky prohloubeném odborníku.

Ale zato i z nich se hlásí pravá podstata Jaroslava Vrchlického: velké básnické srdce české, které vyjadřuje vznešenou touhu svého kulturně opožděného

národa včleniti se do evropské vzdělanosti, účastniti se všeidského díla světové poesie, orientovati se v basnickém odkazu minulosti i v uměleckém vývoji přítomném. K tomu si Jaroslav Vrchlický přinášel jedinečné podmínky: rozsáhlou literární kulturu, stále svěží vnímavost a chápavost, mladistvou a nestárnoucí lásku k poesii a především onu všeobsáhlou, bezpředsunoutou, ryzí lidskost, o níž platí antické *Homosum nil humani alienum a me esse puto*.

Tak jsem právě před čtyřiceti lety poslouchal v starém Klementině odpolední a navečerní přednášky profesora Emila Frídy o básnictví francouzském, italském a anglickém v té zvláštní směsici učence a poety, která mně zůstane nezapomenutelnou a za jejíž poznání zůstanu vždycky osudu vděčen.

V týchž síních koleje kdysi jesuitské dělil se tehdy o naši pozornost a naši lásku zcela jiný vykladač literatury, Vrchlického protinožec, profesor filosofie Tomáš G. Masaryk, jehož jméno naše universita nese. I on měl rys geniality, ačkoli nebyl vlastně duchem tvůrčím, nýbrž spíše kritickým kvasem naší vzdělanosti národní. Díla básníků nepoutala ho jako výtvo-ry umělecké a jeho literární vkus byl nejednou pochybný. Ale učil nás se svým apoštolským zanícením něčemu, co nebylo Vrchlickému dáno: chápati myšlenkovou, zvláště náboženskou a mravní náplň slovesnosti a užívati knih jako nástrojů k etickému zdokonalování, jako stimulu sociálního svědomí. Také on, ctitel Anglie a Ruska, naše obzory odněmčoval stejně jako Vrchlický, propagátor románského světa, také on nás vychovával k evropanství, také on ve vývoji humanity ukazoval žádoucí cestu synovství božího. Chtěl býti protivahou Vrchlického, ale byl

mimoděk jeho doplňkem. Jenom nevděčný žák by mohl zapomenouti na vliv takového učitele.

Student, který hledá poučení a vzdělání jenom v posluchárnách své university, sotva dospěje duchovní samostatnosti; i my, kdož jsme na rozhraní obou století studovali v Praze literární dějiny — chodili jsme vydatně za školu. Vedle Vrchlického a Masaryka lákal nás »ptáčníka vášním svodem« k sobě muž, který tehdy stál zcela mimo universitu a nerozpakoval se za svou nezávislost společenskou a kritickou plati- ti těžkým hmotným strádáním. Obávaný a osamělý tehdy kritik F. X. Šalda, stojící v úporném boji proti Vrchlickému, obohatil naše literární poznání prvky, jaké nám nedovedl dáti ani Vrchlický ani Masaryk, s nimiž se sdílel o světový rozhled: ukazoval k bytost- němu významu poesie a umění v *společnosti*; osvětlil nám podstatu *tvůrčího* básnického činu a tajemství jeho *organičnosti*; poučil nás především, že pravý poměr k literatuře není ani trpně rozkošnické vnímá- ní její formy ani slepé následování její myšlenkové náplně, nýbrž *uvědomělý, odůvodněný, metodicky založený soud*. V něm vedle básnického vykladače literatury Jaroslava Vrchlického a vedle jejího filoso- fického interpreta Masaryka poznali jsme jejího kri- tického soudce. Toto poznání nebylo bez osobní bo- lesti a přineslo nejedno zklamání v praxi, kdy kriti- ka se svému velkému představiteli často měnila v ně- co zcela jiného než v pathos a inspiraci. Vzpomínám také tohoto učitele své vědecké a literární mladosti vděčně.

8.—9. I. 1939.

PROJEV KE STUDENTSTVU
PŘI INSTALAČNÍ PŘEDNÁŠCE
REKTORSKÉ

Občané akademičtí, mladí přátelé!

Předvedl jsem vám právě v rektorské přednášce trojí intelektuální typ, kterým se na vrcholu své vzdělanosti lidstvo může zmocňovati podstaty literatury: typ básníka, typ filosofa, typ kritika. Ale tento trojí typ po mém soudu znamená ještě více. Jsou to navzájem se doplňující možnosti, jak se stavěti ke kultuře a životu vůbec: řešení estetické, řešení sociálně mravní, řešení kritické. Teprve jejich syntesou dostane se dokonalého zaokrouhlení a žádoucího ucelení tomu, co podle básnickových slov jest nejvyšším štěstím pozemšťanů: lidské osobnosti.

Posláním učebných let na universitě není jen hromadění vědomostí, nauková průprava pro praktický život, poznání vědeckých metod a last not least příprava ke zkouškám akademickým. To všecko jsou pouhé složky úkolu vyššího, vývoje a výchovy individuality. V naší krušné době jest tato úloha značně ztížena. Nejsou to jen totalitní státy, které chtějí osobnost jednotlivcovu usměrniti v názorech i činech. ve smyšlení i v rozhodování, v užívání statků jak

hmotných tak duševních. Svoboda myšlení a jednání jest pouhým heslem, které bez rozpaků odvrhne diktát zájmů třídních nebo nacionálních. Lidstvo přestalo státi o svobodu a zatoužilo především po autoritě, jsouc ochotno přiznati jí i právo násilí ať nekrvavého, ať krvavého. A přece již svatý Augustin pronesl velké slovo, které kdysi citoval mladý Vrchlický: Veritas filia temporis non autoritatis.

Obracím se k vám, občané akademičtí, s tohoto místa, nad nímž právě letos zobrazila mistrovská ruka malířova hluboký mythos o Prometheovi, přinášejícím lidstvu blahodárný a kulturotvorný oheň: zachovejte si, prosím, svobodu ducha, která jest božskou jiskrou Prometheovou! Užívejte tohoto plamene k tomu, abyste se stali skutečnými osobnostmi, občany s pravým sociálním cítěním, vzdělanci s živým smyslem pro krásu, intelektuály se schopností a odvahou kritického soudu, jenž se nedá usměrniti, nedá znásilniti.

A dovolte mně ještě jednu prosbu stejně časovou jako naléhavou: neopouštějte a nezrazujte nikdy posvátnou víru v *poslání a úkol vzdělanstva!* Synthesou principu antického a křesťanského vznikla a zmohutněla ve středověku, ale byla zachována ještě renesancí a za osvícenství zásada: *všechna moc pochází z ducha*; vzdělanci byli jejími strážci a to jim zaručovalo vůdčí místo v organizaci světa: služebníci Ducha byli skutečně solí země a moc inteligence byla uznávána a oceňována. Avšak sekularisací a laisací vzdělanstva nadešla nejprve etatisace kultury a vzdělanci ve funkci úředníků, důstojníků, učitelů a kněží, ale i spisovatelů, vědců a umělců, jali se přísluhovati zájmům státním. V revolučním věku demokratickém nastal malý přesun. Z plnosti revolučního sebevědo-

mí pronesena, přijata a i do ústav vtělena nauka formulovaná úplně v neprospěch vzdělanstva: *všechna moc pochází z lidu*. A tu jali se vzdělanci dávatí své vědomosti, schopnosti a podněty k dispozici lidu, přestali udávati směr, z vůdců se stali vedenými a stavše se výkonnými nástroji skupin, stran a stavů, *poklesli k úplné bezvýznamnosti*. Toť zrada vzdělců, o níž mluví francouzský myslitel a pod kterou trpíme všichni. Nespolupracujte, prosím, na ní; rozpomeňte se na vůdcovské postavení inteligence. Vyzbrojení citlivým sociálním svědomím buďte opět vůdci lidu, ne jeho nástroji, a se vznešeným posláním přijímejte plnou odpovědnost.

Český národ, svatováclavský stát, Československá republika potřebovaly vždycky vedle dělných rukou také myslivých hlav a planouccích srdcí, potřebuje jich stonásobně po velké loňské katastrofě naší vlasti, kdy jsme byli připraveni i o historické právo státní a hranice jím dané i o přirozené právo svého jazyka a své národnosti. Věříme, že z vůle dějinné spravedlnosti získáme jednou obé zpět, ale nesmíme na to čekati fatalisticky se založenýma rukama a s lhůstevnými srdci. Bez falešného optimismu, který nám tolik ublížil v době právě minulé, naopak s vydatnou měrou kritičnosti vlastní pravé inteligenci podívejme se skutečnosti do očí a přistupme k dílu budovatelskému. Na vzdělcích záleží, aby osnovali stavební plány, aby přemýšleli o nejvhodnějších cestách k jejich realizaci aby prováděli kontrolu, k níž budou míti právo teprve tehdy, budou-li sami mravní a bezúhonní. Lid, pokud není zfanatisován, čeká na jejich vůdcovství a poddá se mu ochotněji než se dnes zdá: spása ve vás, mladí přátelé!

Vaše leta universitní jsou k tomu všemu průpravou:

využijte jich co nejúčelněji a nejplněji, aby naše alma mater Brunensis Masarykiana byla skutečně přípravným ohniskem znovubudování naší republiky a obrození našeho milovaného českého národa!

8.—9. I. 1939.

VYHLÁŠKA REKTOROVA
Z 15. BŘEZNA 1939

Občané akademičtí!

Čtoucím pozdrav!

Přítomné závažné události dotkly se hluboce našeho citu a svědomí, ale nemohly otrásti naší vůlí, abychom ze všech sil pracovali pro duchovní kulturu a pro náležitou vědeckou průpravu k ní.

Proto rektor university se zástupci všech fakult a v úplné shodě s ostatními školami, úřady atd. vyhlašuje rozhodnutí a odhodlání celé university, pokračovati nerušeně a bez přestávky v pravidelném provozu universitním. Jako dosud konati se budou přednášky, seminární cvičení, práce ve vědeckých ústavech a na klinikách a také v státních zkouškách a rigorosech a promociích nenastane žádná změna.

Žádám Vás, abyste se tomuto studiu a vůbec akademické činnosti věnovali nadále se vší horlivostí.

Naději se, že tentokráte vzdělání občané akademičtí budou uvědomělé občanstvo české předcházeti světlym příkladem naprosté kázně a mužné hrdosti, která se ničím a nikým nedá provokovati.

Zvláště žádám Vás, abyste se k říšskému vojsku německému na naší půdě chovali s krajní loyálností a důstojností. Setrvejte doma při soustředěném studiu a ve vážném přemýšlení o tom, jak budoucnost, snad nedaleká, dá nám v českém Brně nadějnou jistotu, o které mluví básník:

»vytrvat, žít a růst na svém«,

Spoléhám na Vás a děkuji Vám napřed za důstojné chování, hodné opravdových vzdělanců a osvícených Čechů, jaké jste tolikráte osvědčili v nynější těžké době národních zkoušek.

Doporučuji Vám k následování hluboké heslo velkého vlastence pobělohorského:

in silentio ac spe fortitudo mea.

Dáno v Brně dne 15. března 1939.

č. j. 1381-sen. 1938-39.

Arne Novák v. r. t. č. rektor.

KRAJ PALACKÉHO A JANÁČKA

Se strany rozhodující dostalo se nám v posledních dnech — bohužel příliš pozdě — dodatečného ujištění, že zásadou, o kterou se opírá obsazení části naší vlasti, jest výhradně princip národnostní. S důrazem bylo vytčeno při tom, že zřetele hospodářské a prospěchy hmotné prý nerozhodovaly vůbec; heslo národního sebeurčení, jehož tolikráte bylo zneužito, vyhlašuje se nyní jako vlastní klíč německého záboru. Ale pohlédneme-li na mapu, do níž jest zakresleno zabrané »páté pásmo«, najdeme tam řadu měst, obcí, ano celých krajů, obydlených buď úplně nebo ve zdrcující většině lidem českým, který tu, namnoze ve svorném a klidném soužití s německými sousedy žil a pracoval od věků, vzdělával zděděnou půdu, chodil vždy do českých škol a po česku se modlil k svému Bohu, pevně věře, že spravedlnost boží řídí také zákony světské — statistika, a to ne snad pouze prováděná československou republikou, ověřovala skutečnost, o níž nikdo rozumný nemohl pochybovati a která byla trnem v oku leda fanatickým agitátorům, přicházejícím zvenčí.

Byla by to věru dlouhá litanie, kdybychom chtěli

vypočísti a snad i národnostně charakterisovati rýze české končiny na Moravě a v jejím těsném sousedství, které byly zabrány do domněle německého území od Litomyšlska a Poličska přes Záhřeb až k Moravskému Krumlovu a k Břeclavi; zde všude se stala tolikrá křivda, že by bylo třeba velmi intensivní práce delimitačních komisí, aby ji odčinily v spravedlivém duchu skutečného příslušenství národního. Některé okresy a města protestovaly již, dovolávajíce se práva, opřeného o úřední statistiky a ukazujíce, jak byly nespravedlivým zákrokem ohroženy jejich potřeby nejživotnější; tu a tam uznaly samy okupační komise oprávněnost námitek a samy vyklidily obce nadobro české.

Ale z jedné české záborové oblasti na Moravě neozval se doposud důrazný hlas protestu a volání po právu. Ne snad proto, že by tamní Čechové nepociťovali křivdu a neprožívali právě nyní, jsouce dočasně odtrženi od vlasti, intensivně své národní příslušenství jazykem, mravem a svornými mysllemi. Jsou však ohlušeni náhlostí úderu, zakřiknutí nečekaností usurpátorského rozhodnutí, sražení k zemi, v jejichž brázdách a lomech, lesích a pastvinách hájili po otcovském mravu skromný a chudý život pracovitých horalů. Teprve hromadné neštěstí je oněmilo; vždyť právě z jejich středu zazněl dvakráte do vlasti a do světa energický projev duševní síly a tvořivého nadání — mluvím o kraji, kde se narodil František Palacký, jehož hlas byl před devadesáti lety obecně uznáván jako poselství evropského svědomí, a Leoš Janáček, pozdravovaný dnes ode všech vzdělaných národů jako melodický tlumočník pudových tajemství nekonečného života.

Stíněny výběžky Bezkyd a ovládány vznosnými zří-

ceninami starobyklých hradů Hukvald, Starého Jičina a Štramberka, znamenají české části soudních okresů *novojického a příborského*, dnes Německem okupované, přechod od poněmčeného Kravařska k plnokrevně českému Valašsku. V některých dědinách a městečkách se tu mluví již lašsky, ale valašské nářečí převládá, kdežto kromě několika přistěhovalců, zvábených výdělkem v továrnách, tu německy nikdo nezná. Obce, o něž běží, jsou rozloženy od valně poněmčeného Nového Jičina na východ i na západ; Štramberk, z nichž nejmalebnější, tvoří na severovýchodě přechod ke Kopřivnici a Příboru, které náleží do soudního okresu příborského. Končinou, kdysi zemědělskou, ale v přítomnosti značně průmyslovou, probíhá několik drobnějších železničních tratí; jenom dráha Kojetín — Těšín, k níž ze zabraných českých obcí přiléhají Mořkov a Hodslavice, má význam obecnější a prochází územím zcela českým. Otevřeme-li úřední Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské z roku 1935 a sledujeme-li v něm místa okresu novojického a příborského, pokud byla postižena zábořem »pátého pásma«, nacházíme mezi nimi tyto osady buď úplně české neb s pranepatrnými německými menšinami (omezujeme se na větší obce, jež mají nad 500 obyvatelů, a klademe počet Němců podle sčítání z r. 1930 do závorky: Bernatice nad Odrou 920 (13), Hodslavice 1943 (1), Starý Jičín 652 (7), Libhošť 1725 (7), Mořkov 1884 (11), Rybí 1130 (7), Straník 675 (1), Štramberk 3497 (46), Klokočov 1499 (63), Kopřivnice 3968 (622), Příbor 4562 (212) a Zástřice 1928 (1). K tomu přistupují ještě v soudním okrese klimkovském (polit. okres Bílovec) Klimkovice 2612 (209). Až na Kopřivnici, kde továrna na automobily shromažďuje vedle převahy českého obyvatelstva asi jednu šestinu

Němců, nebylo v jediné z uvedených obcí ani 10 procent německé národnosti. Tolik nám vykládá suchá mluva dat statistických o principu národnostním, podle něhož se podle tvrzení osoby pro Německo nejautoritativnější prováděla okupace pod heslem národního sebeurčení.

Pro vzdělaného Čecha neběží však při vyslovení těchto jmen o pouhé místní nositele měnivých údajů statistických. Bylo již na těchto místech případně pověděno, že zápas o ponechání Hodslavic, rodiště Fr. Palackého, v československém státě má přímo symbolický význam pro náš boj o národní sebeurčení. Připojme, že starobylé školské město Příbor, kde se odedávna vzdělávala inteligence Kravařska, chová pro nás zvláštní kulturní cenu. A nezapomeňme ani, že Štramberk, hrad i městečko, i se svým archeologicky památným Kotoučem a svou malebnou a historicky proslulou Trúbou souvisí mnohonásobnými svazky s českým vlasteneckým povědomím! Nestačí říci, že, podobně jako český archeolog K. J. Maška odhalil význam Kotouče, objevil český lékař a milovník umění Adolf Hrstka pro umělce pitoresknost českého Rottenburka. Lidumil a buditel kraje, sám rodák z východních Čech (nikdy se nenadál, že třeba dočasně spočine jeho popel v německé říši!), provedl celým svým obětavým životem důkaz navždy památný i politicky důsažný; každá práce ve prospěch hmotného i mravního zvelebení lidu stává se právě sebou samou aktem národního českého probuzení k vědomí, jež bylo dočasně usnáno jenom sociální a hospodářskou porobou.

Tento kraj, tíhnoucí spíše k Valašskému Meziříčí a k Frenštátu než k Novému Jičínu, kam náleží politicky, jest kraj český. Marně o něj po věky usilovala

germanisační vlna, jež hlavně od války třicetileté zaplavovala sousední Kravařsko. Nic nemění na věci, že české národní uvědomění v městech a městečkách bylo po celé století slabší než v přilehlých dědinách, dnes rovněž zakreslených do německého záboru. Kdyby tu byl lid, jak původně plebiscitem zamyšleno, tážán, aby určil své národní a státní příslušenství, nezaváhal by ani na okamžik. Nedostalo se mu rozhodnutím velmocí příležitosti a možnosti k tomu. Místo toho podává delimitační komisi spolehlivé úřední statistiky a pravdivé národnostní mapy, z nichž lze na první pohled poznati, kam krví, řečí, srdcem, minulostí rodná končina Fr. Palackého a Leoše Janáčka náleží. Jde-li skutečně o něco více než o hospodářsky výhodné zabrání veliké vápenky a přední automobilky, nelze váhati ani na okamžik. Delimitační komisi se naskytuje jedinečná příležitost ke korektuře, jež by potvrdila, že okupační rozhraničení skutečně sledovalo záměry národnostní a žádné jiné.

17. X. 1938.

DUŠIČKY 1938

Pro výroční dušičkový pohled, jak jsme si naň zvykli každoročně v prvních listopadových dnech, našel jeden z básnických mrtvých letoška, přiléhavý a monumentální symbol: koráb mrtvých. »Ten koráb, jménem Rok, dost pojme ještě hostí, — ten koráb duchový, jenž krotí času rej, — by zbrázdil černo vln a vyplul do věčnosti.« Sčítávali jsme o Dušičkách pravidelně roční osazenectvo temné lodi a litující těch, kdož bezejmenně usedli na veslařských lavicích, loučili jsme se ještě jednou s význačnými zjevy na přídi korábu, abychom si opět uvědomili tíhu ztráty — právě loni usedalo srdce nad krutou závažností výroční bilance.

Letos bude smuteční symfonie dušičková komponována složitěji a v kontrapunktu, jakého se před rokem nikdo nenadál. Než rozsvítíme sloupky, svíčky a lucerny u svých soukromých hrobů, musíme alespoň na okamžik postáti u rovu našich společných mrtvých, které se posud nemohly ani zazelenati milosrdnou travou ani slehnouti pod nápořem plačícího deště. Tito věrní strážníci a četníci, tito vojáci, kteří statečně padli, aniž byla vypověděna válka, tito chrabří

hraničáři, obětovavší se za neporušitelnost státního území, zavázali svou čackou smrtí nás všechny k slze a ke vzpomínce, ale i k něčemu trvalejšímu a vyššímu — k činorodému slibu, že nenecháme jejich oběť marnou, jejich mladou krev nesmířenou, jejich mravní příkaz neoslabený nemužným a pohodlným oportunismem. Jinak bychom nesměli klásti na jejich rovny ani květiny, ani modlitby bez uzardění.

Odebéreme-li se pak k hrobům svých rodičů a sourozenců, žen a dětí, přátel a milenek, jaký šepot našich rtů se smísí pak s tichounkým šuměním povídací trávy a s měkkým ševelem padajícího posledního listí? Těm, již nám byli nejdražší a jimž jsme důvěřovali nejvíce, sotva zatajíme plachý projev dostiučinění, že se nedožili, že odešli včas, že nemusí s námi nésti podíl na ztrátě, na žalu, na pokoření. V jiné sváteční dny budeme i napříště v duchovém hovoru s nimi čerpati sílu pro své zkoušky a zápasy z důvěrného obcování s nimi, tázati se jich v duchu o radu, bezpečiti se jejich souhlasem. Dnes o Dušičkách však budeme jim přátí jejich hlubokého klidu a tichého, byť trpného štěstí, že — se nedočkali.

30. X. 1938.

ELEGIE Z KOZLOVA

Pod dřevěnou rozhlednou na Kozlovském vrchu, jednom z nejvyšších kopců litomyšlského okresu, přechází s mrzutou netrpělivostí říšskoněmecká vojenská hlídka a hledá v studených mlhách sychravého dne podzimního v nabízející se blízkosti opuštěné nádraží českotřebovské nebo opačným směrem vzosné věže zámku a piaristického chrámu v Litomyšli. Značná část úplně českého kraje mezi Českou Třebovou a Litomyšlí jest okupován, na př. úplně a vždy české osady Kozlov, Pazucha, Suchá, ba, došlo i na nový vodovod litomyšlský. Ale tyto vesnice, v nichž není a nikdy nebylo jediného Němce, doufají pevně, že budou brzy vyňaty ze záboru, jako se to stalo s dědinami od Litomyšle k Poličce, s Novou Vsí a Pohodlím, a v Litomyšli pracuje neúnavně purkmistr Dr. František Lašek, aby kompetentní činitelé zvěděli o požadavku více než spravedlivém, a také, aby katastrální území ostatních zcela českých obcí nebyla okupací roztrhávána. Krajanský zápal rodáka českotřebovského se tu pojí se svědomitou odpovědností hlavy města Litomyšle, s nímž tamní student, lékař, primář nemocnice srostl na život a na smrt.

Každé ze zabraných území v osudném pátém pásmu má nějaké přímo symbolické místo, jež zosobňuje a zároveň posvěcuje českost kraje. Čím jsou pro Kravařsko Hodslavice a Štramberk, to znamená pro Litomyšlsko maličký Kozlov uprostřed lesů na svahu Kozlovského vrchu. Jeho sláva jest vlastně výtvarná: Max Švabinský, který tu od roku 1896 na statku u Pecháčků - Sítařů pobyl skoro dvacet let vždy o prázdninách, zachytil duši kozlovské přírody v chudém kraji a již již odumírající pracovní rytmus tkalcovského tamního lidu v zelenavé symfonii U stavu. Český básník písmák ví o zapadlém Kozlově ještě více: nejprve dokumentární studie Aloise Jiráska, později svěže životní črty tchyně M. Švabinského, Josefy Vejrychové, loni zemřelé, upozornily na romaneskní a problematickou postavu »kozlovského poustevníka« Frant. Emanuela Welze, jehož dobově zajímavá knihovna jest ozdobou litomyšlského musea. V prvních dnech letošního roku se dostalo Emanueli Welzovi a jeho kozlovskému pobytu velice poutavého zpracování monografického a ježto v půvabné knize doprovázené kresbami Holcovými, jest s Welzem sdružen jeho českotřebovský přítel dr. Frant. Rybička a značná pozornost věnována Welzovým vztahům k rodné Litomyšli, stal se pietní spis pomníkem kulturního života v obou městech, dopodrobna sledovaných za druhé až čtvrté pětiny předešlého století. Autorem náladově životné monografie, *Zapadlí osvícenci F. E. Welz a dr. Fr. Rybička* jest zmíněný litomyšlský primátor a statečný ochránce českosti tamního okresu, Fr. Lašek, který i tu rozdělil srdce mezi domov kolébky a domov osudu, Českou Třebovou a Litomyšl.

Kozlovský samotář Emanuel Welz, narozený v Litomyšli r. 1816 a zemřelý v Kozlově r. 1890, jehož mla-

distvou autobiografii Al. Jirásek poutavě parafra-soval, jest románová figura, jakoby vystouplá z Dykova Děsu z prázdna; nejen že jest vrstevníkem Václava Šarocha, ale má mnoho neklamných rysů jeho pokolení. Záhadou zůstávají zastřeny právě ony doby jeho života, kdy nadešly rozhodující peripetie jeho osudu. Proč, zúčastniv se revoluce a styků s předáky národního obrození, opustil nejen veřejný život, ale i veškerou činnost, aby se uchýlil do samoty a jak se rozešel s důvěrným přítelem českotřebovským lékařem Fr. Rybičkou, když po dlouhá léta skládal jeden z úhlů jeho manželského trojúhelníka, by nám dovedl vyložití asi jen básník — psycholog, jemuž by se patrně pro románové podání dobře zamlouvala Welzova milostná přítelkyně ,ohnivá a duchaplná paní Kateřina Rybičková.

Když se r. 1849 třiatřicetiletý absolvovaný litomyšlský filosof, propuštěný hofmistr u Kálnokých a Chorynských a pensionovaný dlouholetý vychovatel u liběchovských a klenovských Veithů, Emanuel Welz usadil navždy v České Třebové, byl patrně zlomeným člověkem. Neprchal asi jen před politickým ne-li pronásledováním, tedy podezřením, stíhajícím přítele Klácelova, Kampelíkova a Arnoldova, ale i před jakýmsi vnitřním démonem. V Třebové, kam ho lákali přátelé F. M. Klácel a Fr. Rybička, cítil se dobře skryt, ač již tehdy bylo odtud přímé vlakové spojení s Prahou: Pro Welze, jenž byl povaha kontemplativní, nastala pravá beata tranquillitas, která stačila pro život předčasnému pensistovi, žijícímu ve filosofických a beletristických knihách mladoněmecké observance a materialistického nádechu, ale bez nejmenší aktivity. Možná, že ho přítel Rybička přitahoval právě silou kontrastu. Venkovský lékař nevelkého umu a skrov-

né praxe, ale značného přírodovědeckého zájmu a obzoru, který mu však dovolil pro sebe sama překládati Decameronu a Platonovu Politeii, byl praktická činnost sama a pouštěl se do rozmanitých podniků, jež nakonec přivodily jeho hmotný úpadek a dobrovolnou smrt. Jistě však přivábil Welze k sobě strhující zjev čtyřřadvacetileté paní doktorové, která r. 1848 proslula jako výmluvná českotřebovská Panna Orleánská.

U Rybičků žil Emanuel Welz plných 34 roků, ale poslední dobou s hostitelem a milostným sokem přes společné politické sympatie ani nemluvil. Když v lednu 1881 paní Kateřina zemřela, neměl v České Třebové již stání a hledal útulek jiný, v hlubším tichu a úplnější samotě, byl tehdy již 67 roků stár. A tu se počíná v Kozlově ve výměnkářské chaloupce statku Pecháčkova r. 1883 sedmiletá Welzova životní elegie. Vybraně, ale ošuměle oděný, hubený a vytáhlý stařec, jenž se nikdy neusmál, jest cizincem mezi uctivými venkovany a v kontemplaci i vzpomínkách se utíká mezi své knihy, ze skromných prostředků rozmnožované, horlivě pečlivě katalogisované, většinou dýšící duchem let 30. a 40. Nad překladem exotického románu Irwingova r. 1890 kmet, podlomený pakostnicí, umírá, smířen s osudem, odcizen lidem.

Dnes se zdá, jako by po lesích a chlumech okupovaného českého kraje mezi Litomyšlí a Českou Třebovou byla mrazivým jíním rozestřena otázka tak příznačná celé generaci Welzově, zda opravdu nadejde někdy mezi národy spravedlivé dorozumění, plynoucí ze skutečného prožití vzájemných práv uvědomělého lidství.

29. X. 1938.

DVĚ SPISOVATELKY

Kruté delimitační rozhodnutí třetí listopadové neděle zařízlo se do našich srdcí krvavou rýhou, ale nic nás z něho nezabolelo tak palčivě jako dočasná ztráta českého Chodska. Jeho krásný lesnatý kraj a chrabrý lid plnily nás odedávna zároveň hrdostí i radostí, spoléhali jsme se na ně jako na bezpečnou záruku národní síly a národního zdraví, naše návštěvy jejich domova, konané ve skutečnosti i v knihách, obnovovaly naši lásku k nejzápadnějším Slovanům, neustupujícím po celé věky ani o píď z podhoří, jemuž byli kdysi dáni za stráž a ochranu. Není oboru naší národní vzdělanosti, aby neposiloval důvěrný poměr každého pravého Čecha k chodskému kraji, kde bylo tolikrát bojováno od Břetislava po Prokopa Velikého, a kde se statečné selské povstání Psohlavců stalo přímo symbolem obecného zápasu za staré dobré právo. Filologie, hudební věda, národopis studovaly projevy lidu zachovalého v řeči, ve zpěvu a tanci, v kroji a zvycích, dějepyt se zabýval složitou problematikou chodského osazení a chodské pravomoci, malíři tu nacházeli nejen barvitou malebnost, ale i typičnost, mířící k monumentalitě, hudební tvorba se zde inspi-

rovala od Kovařovice přes Jindřicha k Zichovi, a což teprve literatura. Nezůstalo jen při rázovitých osobnostech, tkvějících tu kořeny a rodem, od Thomayera po Čapka Choda a J. Fr. Hrušku, od Baara po Vrbu, nýbrž přibývali k nim stále učeliví návštěvníci, kteří dílem pronikavou intuicí, dílem v soustavném studiu porozuměli duši chodského lidu, aby se stali jeho básníky — stůj zde za všechny čestný Psohlavec z kladského pomezí, Alois Jirásek, v jehož velkorysé a prosté interpretaci žije čacký Jan Kozina i s celým svým rodem v našich srdcích od dětských let jako prototyp českého selství, dorůstajícího úrovně hrdinské.

V čestné řadě takových tvořivých přátel Chodska nechybějí ani spisovatelky, na něž jsme si nemohli nevzpomenouti, zasaženi neuvěřitelnou zprávou o velké rozhraničovací křivdě. Obě, jedna před osmdesáti, druhá před šedesáti roky, osvědčily se ženami statečnými, obě ještě před Jiráskem, pochopily hrdinský rys v povaze i v osudu Domažlicka, obě, vypravěčka z boží milosti i básnířka kovového úderu, přiblížily »Naše pod Čerchovem« trvalé a věrné lásce českého lidu. Literární psycholog, který po Obrazech z okolí domažlického, po Karle a po Pohorské vesnici vezme do ruky knihu Elišky Krásnohorské Ze Šumavy s jejím vstupním cyklem chodských básní, nemůže se nezamyslet nad dvojím přímo protilehlým typem básnického ženství, jak se rýsuje za těmito literárními projevy, zrozenými z citového entusiasmu dvou mladistvých žen, zanesených pouhou náhodou na krátkou dobu do Domažlicka.

Božena Němcová, genius srdce, přibližuje se Chodsku pozorným, chvílemi až národopisným poznáváním, trpělivě a účastně shromažďuje krajové i kmenové jednotliviny, vnímavě se zabírá do lidové tradice, za-

znamenává, zapisuje, až z etnografického pronikání roste básnická inspirace pro povídkářku a až lidové postavy tuhnou na psychologické typy. Před jejím omlazujícím pohledem kvete v původní neporušenosti Chodsko s lidem, který jest sám kusem přírody, i když přítelkyně Havlíčkova dobře ví o hraničářském posláni kraje mezi Domažlicemi a Všeruby, leží nad jejími lidopisnými i povídkovými obrazy sluneční záře pohody a klidu.

Jako letní a letmá turistka navštěvuje kolem svého čtyřicátého roku Eliška Krásnohorská z Plzně, svého dočasného bydliště, vedle Šumavy také Český les a stane zanícena na vrcholu Čerchova, aby se svými bystrými očima porozhlédla po chodském kraji a postihla tak jeho ráz, smysl a poslání ve výmluvné lyrické zkratce. Nezáleží jí mnoho na podrobnostech, které se ztrácejí v národně historické perspektivě odvěkého zápasu. Heroické city i se svými patetickými krajnostmi se prodírají z hrudi, entusiasmus obranný a zbrojný rytmisuje kovovou slohu o statečnosti vůle na horském monumentálním pozadí, Chodsko nabývá významu pro celý český národní zápas typického. A tehdy s retoričností, hovějící duchu doby, ale i trvalému nebezpečí situace, vznikají pádné verše, které jsme čítali na význačném místě v hraniční české Kubici, vryty do mramoru, jež se tam bohdá po letech opět vrátí, neusvědčeny ze lži vzdornou odolností chodskou: »Pokyd vy nám chcete řeč i duši bráti — budem jako vojska proti vám vždy státi — místo mečů hněvy, místo štítů vzdory — seřadíme muže, seřadíme hory. — ha to spíš ty hory v nebes dálku zmizí, — nežli řeč svú dáme za tu vaši cizí.«

25. XI. 1938.

POVZBUZOVATI ČI RESIGNOVATI

Vůdčí brněnský knihkupec A. Piša, účastný dávno před válkou v kulturním životě tamního češství, spojil se s malířem a grafikem Ed. Milénem, příznačným pro brněnskou knižní kulturu po převratě, a vydali spolu jako vánoční soukromý tisk r. 1938 v Polygraifi v Milénově účinné úpravě Čechovu proslulou Modlitbu na Řípu, již více než před čtyřiceti lety vrcholil národně politický obsah Modliteb k Neznámému. Báseň zdobné výmluvnosti a řečnického patosu vznikla jako protějšek a zároveň i odezva k deset let starší skladbě Nových písní, Vyhlídka do Hor, a jako onen reflexivní »list z deníku« jest nasycena také tato meditativní krajinomalba mladistvými vzpomínkami a mužnými pochybnostmi věrného souseda i obyvatele Českého Středohoří, které se básníkovi z časové scenerie přírodní mění v symbolické pásmo »zrádných hor«, propustivších jako »odrodilky zlé«, nepřítelů až do samého srdce země. Vzýval-li však Sv. Čech v Nových písních svatého Jiřího, aby svým kopím pevně bránil dalšímu postupu cizinců do vlasti, hlásá zestárlý tolstojovec v Modlitbách k Neznámému i v národním ohledu evangelium neodpíratí zlému. Opojen pa-

cifistovou a humanistovou důvěrou v lepší příští lidstva bez válek a v budoucí možnosti soutěže jen kulturní, připouští přece jen v příštím vývoji svého národa eventualitu, že bychom znovu dobyli končiny ztracené a tasili pro ni meč i prolévali krev. A tu, neočekávaně u nedávného básníka Písní otroka, zaznívá vyznání: »Přisahám při Bohu živém, bych zvolal hlasem kárajícím Zpět.«

Když jsme se před dvaceti lety zamyslili nad touto skladbou a její odzbrojující tendencí, nemohli jsme básníku národní energie nevytknouti, že nečiní rozdílu mezi usurpací dobyvatelovou a znovuzískáním území jedenkrát v křivdě ztraceného, že staví na roveň staré dědice země a potomky násilných výbojníků, že omylem přirovnává Čechy, kteří by se podle právního nároku, ale brannou mocí hlásili o poněmčené části svého domova, k maďarským utiskovatelům na Slovensku. Mohli bychom sleviti z těchto výtek něco v roce 1938, kdy německá država, ne pouze jazyková, ale státní, byla posunuta o tolik na jih do srdce země, kdy se Milešovka, Košťál, Radobýl octly mimo naši vlast, kdy kopí sv. Jiřího bylo otupeno, kdy nás zradila i nábožensko vlastenecká důvěra v Tajemství, že »zachová nám zem tu plnou krás«? Jest skutečně moudré právě z básníka zbrojné energie otiskovati jeho výjimečné projevy odzbrojující resignace, které mu v hodině pokušení, stihnuvší ho na posvátné hoře našeptalo stáří, povolné k ústupkům mravní hrlosti? Ruce, na Milénově titulní kresbě symbolicky sepiaté, neměly by se modliti za to, abychom nezašli ve své odvaze, dobýti svého, příliš daleko, nýbrž za to, abychom v sobě pěstili a rostili sílu k budoucímu vítěznému boji proti křivdě za právo.

26. XII. 1938.

SLAVNOSTNÍ ŘEČ
PŘI PROJEKTOVANÉM ODHALENÍ
POMNÍKU JOSEFA PEKAŘE
V TURNOVĚ

Vážené shromáždění,

ujímá-li se před pomníkem národního dějepisce po mluvčím Vysokého učení Karlova v Praze, jeho vynikajícím žáku a dědicí jeho katedry, slova také zástupce Masarykovy university v Brně a zároveň profesor české literatury, neděje se to dojista ani ze samolibosti ani z touhy po marné representaci.

Profesor Josef Pekař byl vynikající akademický učitel, kritický badatel vzácného zrna a skvělý vědecký organisátor, a toho všeho hrdou svědkyní byla především Praha a její staroslavná universita, kde výtečný žák Gollův — uředník nad mistra — stál po celý lidský věk na místě nejpřednějším. Ale velký tvůrce Valdštejnského spiknutí, Nejstarší kroniky české, Knihy o Kosti, Žižky a jeho doby, Sv. Václava byl ještě mnohem, mnohem více a nenáležel jenom Praze a její Almae Matri. Celá naše vlast si činí po právu naň nárok, všechny její vědecké instituce se hlásí k němu jako svému intelektuálnímu a mravnímu vzoru, zúrodnující vliv jeho myšlenek, metod i etických podnětů zasahuje veškerou oblast našeho jazyka, národa a

státu, a v tomto smyslu budiž mi dovoleno, abych se jako rektor druhé české university poklonil symbolicky jeho světlé nesmrtelné památce.

Před dvěma a půl roky mně připadl čestný úkol, abych se jako poslední z řečníků rozloučil s Josefem Pekařem na hřbitově jenšovském za české spisovatele a poděkoval jemu, jenž byl opravdu »Cordatus Bohemus« za to, co vykonal pro český jazyk, jeho rozkvět a zvelebení, jeho plnost a monumentalitu, jeho výrazovou sílu a uměleckou krásu. Dnes rovněž přicházím, abych jako profesor české literatury položil vavřínovou snítku vděčnosti a podivu k pomníku velkého mistra českého slova. Jako spisovatel nebyl o nic menší než jako učenec, jsa i v tom podoben Otcí národa Františku Palackému. Celým svým životem i dílem splnil dokonale slib obsažený již v jeho mladistvém programu: umělecky oživit vědecky probádanou minulost.

Právě to staví Josefa Pekaře do přední řady našich velkých osobností literárních. To činí ho drahým každému, kdo s prohloubeným poznáním a v důvěrné lásce bdí nad osudy a rozkvětem naší národní slovesnosti od písně svatováclavské přes chorál božích bojovníků a tragická poselství Komenského až ke Kollárovu předzpěvu a k Palackého hluboké meditaci o našich dějinách a odtud dále k Nerudovým zpěvům pátečním a k mytickým dithyrambům Ot. Březiny; kláním se zde živé památce velkého spisovatele české země.

Po smrti Josefa Pekaře bylo proň za jednomyslného souhlasu čes. veřejnosti raženo zasloužené epiteton *národního dějepisce*.

Plný dosah tohoto čestného označení pocítujeme však teprve nyní v těžkých dobách zkoušek, ale zá-

roveň i nadějí a důvěr. Nad rakví Pekařovou jsme se nemohli nadíti, že tak blízko jest doba, kdy se bude národ utíkat pod ochranná křídla důmyslného vyzna-vače svých dějin a starostlivého strážce svého bytí a osudů. Nikdo — a vyslovuji to s plným přesvědčením o jedinečně reprezentativním postavení Vašeho kra-jana a rodáka v našem národě — nebyl nadán podobnou schopností vyslovovati a zároveň představovati to, co nás všechny pojí v jednotu a tím zároveň do-dává síly čeliti nebezpečím a zkouškám dějinným. Vyšel z kritického pokolení vědeckého, které spíše dělilo a lišilo a tím atomisovalo národní pospolitost, české souručenství ducha a srdce, tradiční spojení. Ale dobrým českým pudem životním poznal záhy, že v tomto arsenále poskytujícím zbraně a zbroje pro kritiky naukového zkoumání a poznání, nelze trvale bytovati. I vystavěl si svůj pevný hrad bezpečnosti a síly na věkovité skále pospolitě jednoty národní.

Odtud slavná Pekařova filosofie českých dějin o ná-rodni myšlence, jež zakládá duchovní jednotu naši s pokoleními, jež dávno vymřela, i s pokoleními jež budou následovati, a v níž mrtví bez rozdílu dob a kultur panují živým. V této myšlence národní nachází Pekař živý princip všeho svobodného mravního chtění a popříti ji znamená pro něho negaci toho, že jsme byli a že jsme zvláštní individualitou mezi národy. Z toho zdroje pryšticího z úzkostlivého pod-vědomí českého hraničáře, temení Pekařovy hlavní myšlenkové proudy, jeho kult jazyka i jeho státopráv-nictví, jeho tradicionalismus a jeho selská konserva-tivnost, jeho pevná víra v lidový základ naší bytnosti, především však láska k zemi vzdělávané tímto lidem, bráněné jím v historických hranicích a posvěcené je-ho osudy.

Učený autor knihy o Kosti, Českých katastrů a Bílé Hory plní svým dílem výzvu svatého starce Zosimy u Dostojevského: Zemi nenasytně miluj a líbej neustále!

Velikost historika Pekaře záleží v tom, jak dovedl za různými, navzájem protilehlými manifestacemi češství vysledovati tuto základní jednotu národní osobnosti: v svatováclavském úsilí vřaditi se horlivostí křesťanskou i výzbrojí duchovní do křesťanské kultury západní Evropy i v gotickém zanícení božích bojovníků státi proti celé této Evropě za pravdou zákona Kristova, v snaze pobělohorské emigrace dopomoci k vítězství utiskovanému právu českému i v kultu svatojanském, vyvěrajícím z potřeby barokního člověka spojití se s Bohem, v probuzeneckém selství Vavákovském, které hájí zděděné statky proti všem revolucím, i v slovanském a českém nadšení našich romantických obroditelů předbřeznových. Dějezpytná i dějepisná díla Pekařova ať v nich převládá prvek kritický, badatelský nebo živel výpravný, oslňují vědeckou dokonalostí, ale mají mimo ni ještě složku národně mravní, která jejich autora přiřazuje přímo k Balbinovi a Palackému, dvěma tak různorodým duchům, zasluhujícím stejnou měrou čestného označení národních dějepisců. Jako jim, jest Pekařovi historie zároveň dílem národní obrany a výchovy, jako u nich se k poznání — stupně ovšem velice rozmanitého — pojí akt *víry v národ*. Slyšeli jsme, že Pekař ve vztahu k zemi uskutečňoval božskou ctnost lásky, stejně božskou ctnost víry projevoval při všem vědeckém pozitivismu tam, kde šlo o poměr k národnímu duchu. A nechyběla ovšem ani nerozlučná z těchto tří božských sester: živná naděje v budoucnost národa, že opřen o svou půdu a svou tradici, mocí svého lidu

a na základě práva i spravedlnosti přes nesnadnost své polohy a přes početnost i bezohlednost svých nepřátel vytrvá a uhájí své bytí a jeho ušlechtilý zevní výraz, svůj stát.

Básník mluví o zlaté naději, smavé troufalosti — Pekařovu naději a víru provázela však starostlivá nejistota, posvátný neklid, úzkostlivá péče. Pohlédněte na jeho složitou tvář, jak ji na našem pomníku věrně zpodobnilo sochařské umění krajana mistra Drahoňovského: krásně mužné rysy, v nichž se vyrovnávaly rázovitost selská s oduševnělostí myslitelskou, jsou již rozleptány stářím a chorobou, ale ve smutku, zastírajícím výraz, jest zcela patrný ten přízvuk starostlivosti a péče. Tato starostlivost, tato péče o národ nejlepšího syna Vašeho kraje zůstane trvale s Vámi, zůstane s námi. Kéž jsou nám zachovány i jeho božské ctnosti, úzkostí a péčí vyvážené: Láska k zemi, víra v národního ducha, naděje v naši budoucnost.

15. VIII. 1939.

POZNÁMKY

ZOUFALSTVÍ A VÍRA — otištěno v Lidových novinách 7. října 1938; přetisk přinesly americké noviny: New-Yorské listy 26. X. a Svět (Cleveland) 29. X. 1938.

ZTRACENÉ KRAJE — otištěno v Lumíru LXVI 2. VI. 1938 se značnými zásahy censurními.

OHEŇ PROMETHEŮV — otištěno v čas. Věda a život 5, 129-132 s poznámkou autorovou: »Přítomný essay obsahuje trest projevů, které prof. Dr. Arne Novák, rektor Masarykovy university v letošním roce studijním, učinil při převzetí rektorských a děkanských insignií university 15. prosince m. r., při odevzdání monumentálního obrazu Ant. Procházky v auditoriu maximu právnické fakulty Masarykovy university 16. prosince m. r. a při své rektorské instalaci 12. ledna t. r.« Projev z 15. prosince otiskly částečně Lidové noviny 16. XII. 1938. Rukopisy obou prvních projevů se ztratily, patrně při zabrání budovy právnické fakulty M U, kde byl také umístěn rektorát.

JAROSLAV VRCHLICKÝ JAKO BÁSNICKÝ A KRITICKÝ VYKLADAČ LITERATURY — přednáška pronesená při rektorské instalaci 12. I. 1939, úryvek z ní otiskly Lidové noviny 13. I. 1939.

PROJEV KE STUDENTSTVU PŘI INSTALAČNÍ PŘEDNÁŠCE REKTORSKÉ — zčásti vpracován do Ohně Prometheova, ale přes to je tu otištěn celý, jak je zachován v rukopise a jak byl přednesen.

VYHLÁŠKA REKTORSKÁ Z 15. BŘEZNA 1939 — vyvěšena
15. III. 1939 v budovách Masarykovy university.

KRAJ PALACKÉHO A JANÁČKA — otištěno v Lidových no-
vinách 20. X. 1938.

DUŠIČKY 1938 — otištěno v Lidových novinách 2. XI. 1938.

ELEGIE Z KOZLOVA — otištěno v Lidových novinách 6. XI.
1938.

DVĚ SPISOVATELKY — otištěno v Lidových novinách 28.
XI. 1938.

POVZBUZOVATI ČI RESIGNOVATI? — otištěno v Lidových
novinách 28. XII. 1938.

SLAVNOSTNÍ ŘEČ PŘI PROJEKTOVANÉM ODHALENÍ
POMNÍKU JOSEFA PEKAŘE V TURNOVĚ — napsána
v určené lhůtě před slavností, aby byla předložena cenzuře.
která ji proškrtala na mnoha místech. Proslovena nebyla,
neboť slavnost odhalení pomníku Pekařova od Drahoňov-
ského v Turnově, stanovená původně na 10. září 1939, byla
zakázána a pomník odhalen pak ve vší tichosti v listopadu
téhož roku. Řeč ve formě zkrácené a s některými změnami
otisky Lidové noviny 12. IV. 1940 v den posmrtných Peka-
řových sedmdesátin.

O B S A H

K ARNOVU DOSLOVU	7
ZOUFALSTVÍ A VÍRA	9
ZTRACENÉ KRAJE	17
OHEŇ PROMETHEŮV	27
JAROSLAV VRCHLICKÝ JAKO BÁSNICKÝ A KRITICKÝ VYKLADAČ LITERATURY	35
PROJEV KE STUDENSTVU PŘI INSTALAČNÍ PŘEDNÁŠCE REKTORSKÉ	49
VYHLÁŠKA REKTOROVA Z 15. BŘEZNA 1939	55
KRAJ PALACKÉHO A JÁNÁČKA	59
DUŠIČKY 1938	67
ELEGIE Z KOZLOVA	71
DVĚ SPISOVATELKY	77
POVZBUZOVATI ČI RESIGNOVATI?	83
SLAVNOSTNÍ ŘEČ PŘI PROJEKTOVANÉM ODHALENÍ POMNÍKU JOSEFA PEKAŘE V TURNOVĚ	87
DOSLOV	95
POZNÁMKY	97

ARNE NOVÁK: ZOUFALSTVÍ A VÍRA

Uspořádala a doslov napsala Jiřina Nováková

Předmluva Dra Jaroslava Stránského

III. svazek edice ARX v redakci Dr Drahomíry Rotterové-Vandasové. S obálkou a v úpravě Bohumila Trity vydalo v dubnu 1947 jako svoji 19. publikaci v osvobozené republice v nákladu 2.000 výtisků Aventinum, nakladatelství Dra Ot. Štorcha-Mariena v Praze II., Purkyňova 4. Písmem Candida vytiskla knihtiskárna Josefa Čermáka v Praze II. 25 výtisků je číslováno. Cena brož. knihy Kčs 66.—, váz. Kčs 94.—.